

חז"ל – מנהיגים בראש טוב

●●● לסרטון

- קהל יעד: לכיתות ד-ו
- זמן: שני שיעורים (כשעה וחצי)
- נושאים:

- היכרות עם חז"ל
- כיצד הערכים שלמדו חז"ל בבית המדרש משפיעה עלינו עד היום
- פתגמי חז"ל

היחידה מורכבת מחטיבות שונות שכל אחת מהן עומדת בפני עצמה. לפי הזמן העומד לרשותכם תוכלו להחליט אם להעביר את הפעילות במלואה או חלקים ממנה. על פי הצורך אפשר להשלים מידע כללי מהחטיבות שלא לימדתם (מיהם חז"ל, מהי המשנה, תוכנם של פרקי אבות וכדומה).

החומרים הנלווים למערך:

[מצגת: חז"ל – מנהיגים בראש טוב](#)

.....

[ציר זמן – ההיסטוריה היהודית](#) ציר זמן נלווה לסדרת הסרטונים

סרטונים באותו נושא לכיתות הגבוהות ולהעשרת המורים:

[חז"ל – איך לחיות את החיים](#)

[הכלי המדרשי – מחיה התנ"ך](#)

פתיח: הקרנת הסרטון

א. הצעה לפעילות מקדימה להקרנה

אילו פתגמים התלמידים מכירים?

הקרינו על הלוח את [רשימת הפתגמים](#) (עמ' 4 במצגת). בקשו בכל פעם מתלמיד אחר לבחור פתגם, בלי להגיד איזה מהם בחר, ולהציג אותו בציור (בלי לכתוב אותיות או מילים). על התלמידים לנחש מה הפתגם ואחר כך להסביר את משמעותו. אם הם מתקשים, עזרו להם.

רשימת הפתגמים:

הווי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים.	איזהו גיבור? הכובש את יצרו.
כל המוסיף גורע.	איזהו חכם? הלומד מכל אדם.
לא הביישן למד.	איזהו עשיר? השמח בחלקו.
נכנס יין – יצא סוד.	אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו.
סייג לחוכמה – שתיקה.	אם אין אני לי – מי לי?
קנה לך חבר.	אמור מעט ועשה הרבה.
תפסת מרובה – לא תפסת.	במקום שאין אנשים השתדל להיות איש.

לאחר הפעילות אמרו לתלמידים שבעת הם ילמדו על מקורם של כמה מהפתגמים האלה.

הקרינו את הסרטון (עמ' 5 במצגת)

- ◀ שאלו: מהם הנושאים המרכזיים של הסרטון? (תשובות: חז"ל, בית המדרש, פתגמים, התנהגות ראויה)
- ◀ בקשו מהתלמידים לציין מונחים, ביטויים ושמות ששמעו בסרטון. אפשר להיעזר בדף שנמצא אחרי הסרטון במצגת: בדף כל המושגים מוסתרים בריבועים שקופים למחצה, כך שאתם תוכלו לראות אותם, ומרחוק בקושי אפשר לראותם. כל מושג שתלמיד יאמר, גררו לתחתית הדף את הריבוע המסתיר אותו והוא ייעשה ברור לקריאה. אחרי שהתלמידים יאמרו את כל מה שהם יזכרו, חשפו על השאר. תוכלו לרשום על הלוח מילים ומושגים שאינם ברשימה.

חלק 1: מצבים וערכים

הקרינו שוב את הקטע הפותח של הסרטון, עצרו בדקה 1:03 מייד לאחר המשפט "לפעמים בחיים לא כל כך ברור מה נכון לעשות", ושאלו את התלמידים: באילו מצבים מדובר? כל תלמיד יכתוב על דף מצב בחייו שבו היה קשה לו להחליט מה לעשות. סביב תיאור המצב יענה התלמיד בתוך בועות על השאלות האלה: מה הרגשתי? מה חשבתי? מה היו ההתלבטויות? מה בחרתי לעשות? כיצד הרגשתי לאחר ההחלטה? מומלץ לכתוב שאלות אלו על הלוח.

התלמידים יוכלו לשתף זה את זה במצבים ובתשובות לשאלות. אפשר גם לשמור את השיתוף לסוף השיעור, ואז לבדוק אם אחד הפתגמים היה יכול לסייע בהחלטה בכל אחד מן המצבים.

המשיכו בהקרנת הסרטון עד דקה 1:59. לאחר הצפייה ערכו בכיתה דיון על דילמה ערכית. בחרו אחת מהאפשרויות האלה:

בעקבות הסרטון: איך מחליטים?

המשיכו את ההתלבטות שמוצגת בסרטון: האם על הילדה לספר על מה שראתה?

קראו לשני תלמידים שימחיזו את המצב. התלמידים האחרים יגיבו להמחזה – הם יגידו במי הם תומכים או יציעו משהו אחר. אפשר לסרטט על הלוח טבלה של הצדדים השונים. אחר כך המשיכו בהקרנת הסרט.

סוגיה בחינו

הביאו סוגיה אחרת שקשורה לרכילות. חלקו את הכיתה לקבוצות של עד ארבעה תלמידים. כל קבוצה תבחן את הסוגיה ותעלה טיעונים לצדדים השונים. לאחר מכן התלמידים יציגו את המצבים באמצעות המחזה, שיחת טלפון, התכתבות ווטסאפ וכדומה. בחרו כמה קבוצות שיציגו את התוצר לפני הכיתה. מומלץ להביא סוגיה הקשורה לחיי הכיתה. כל קבוצה תציג גם את הצדדים שתומכים ב"רכילות" וגם את הצדדים שמתנגדים לה. (אל תאמרו את המילה רכילות).

הצעות לסוגיות

- ◀ המורה ביקשה מגלעד לגשת אליה אחרי השיעור. שיר חושבת שהיא יודעת מה הסיבה – המורה חושדת שגלעד העתיק במבחן. היא רוצה לספר על זה לחברים שלה – כמה מהם מבקשים שתספר וכמה מתנגדים.
- ◀ טל הגיעה לכיתה מצוברחת. רועי שמע שההורים שלה עומדים להתגרש. הוא מתלבט אם לספר את זה לחברים שלו.
- ◀ כרמל ושחר היו חברים טובים, אבל כבר יומיים שהם לא מדברים. הדר שמעה אותם רבים ויודעת מה הסיבה לריב. החברים של הדר מבקשים שתספר להם.

איך החכמים מחליטים? דוגמה: "לא תלך רכיל בעמך"

חזרו לסרטון: הזכירו את הסוגיה שעלתה בו, ואמרו שבעת נראה איך החכמים פתרו סוגיות כאלה.

- ◀ המשיכו להקרין את הסרטון עד 2:29 (עד המילים "לא תלך רכיל בעמך").
- ◀ כתבו על הלוח את הפסוק, והסבירו את המילים: אסור להפיץ דברי רכילות בציבור.
- ◀ בקשו מהתלמידים לשאול שאלות על הפסוק הזה.
- ◀ המשיכו להקרין את הסרטון עד דקה 2:49, לאחר שמוצגות בו שלוש השאלות על הפסוק. ערכו דיון על השאלות שעלו בסרטון, ובו יציגו התלמידים תשובות אפשריות לשאלות.

כעת נראה כיצד ענו החכמים על שאלות אלו ועל שאלות דומות שהפסוק "לא תלך רכיל בעמך" מעלה. לימוד זה נקרא "מדרש".

לצורך כך הקרינו את [המצגת](#) (מעמ' 8 עד השקופית עם הכותרת "סיכום"), ולוו אותה בהסברים: לפניכם כמה מדרשים של חכמים על הפסוק. בכל אחד מהמדרשים נבחן: איך הגיעו החכמים לתשובה שלהם?

המדרשים המובאים במצגת:

1 "לא תלך רכיל בעמך"

שלא תהיה רך דברים לזה וקשה לזה.

(ספרא מ)

לפי החכם הזה, הרעיון שמובע בפסוק הוא: שוויון ויחס אחד לכולם.

כיצד הגיע החכם לפרשנות הזאת: המילה רך בתוך המילה רכיל.

2 "לא תלך רכיל בעמך"

זו רכילות... תנא [למד] רבי נחמיה: שלא תהא [תהיה] כרוכל הזה שמטעים [מטעין, מעמיס] דבריו של זה לזה ושל זה ושל זה.

(ירושלמי, פאה א, א)

לפי רבי נחמיה, הרעיון שמובע בפסוק הוא: אסור לספר שום דבר על אחרים, בין אם זה דבר שלילי, בין אם זה לא שלילי.

כיצד הגיע רבי נחמיה לפרשנות הזאת: הדמיון בין המילה רכיל והמילה רוכל (מוכר). מוכר מעביר כל מיני סחורות מאחד לאחר. החכם אומר שאסור להעביר מידע על אחרים.

3 "לא תלך רכיל בעמך"

אזהרה למוציא שם רע

(בבלי, כתובות מו, א)

לפי החכם הזה, הרעיון שמובע בפסוק הוא: אסור לספר דברים רעים על אדם אחר.

סיכום הסוגיה

- מה היו תשובות החכמים לשאלות שהוצגו בסרטון ובכיתה? איך הם היו מגיעים למסקנה הזאת?
- מה למדנו על הדרכים השונות שבהן החכמים דרשו פסוק – כלומר למדו ממנו? (לפעמים הם למדו מאותיות המילה, לעיתים מהמשמעות שלה. יש עוד דרכים רבות לדרוש פסוק.)

חלק 2: פתגמים

למה דווקא פתגמים?

החכמים כתבו גם סיפורים ארוכים עם מוסר השכל ופירוטו כללי התנהגות, אבל הטקסט הזכור והנקלט ביותר הוא הפתגם. מה יש בפתגם שאין בסוגות אחרות? הפנו את השאלה לתלמידים.

סכמו את דבריהם, והוסיפו מידע אם צריך (מופיע גם במצגת בעמ' 17):

- ◀ הפתגם קצר: קל לזכור אותו.
- ◀ הפתגמים קליטים כי הם משתמשים באמצעים לשוניים. למשל: מצלול: "אם אין אני לי, מי לי?"
- ◀ חזרה: "תפסת מרובה – לא תפסת"
- ◀ לעיתים חריזה (נפוץ בפתגמים מאוחרים אחרי תקופת חז"ל – "אל תדחה למחר, פן יהיה מאוחר", "על טעם וריח אין להתווכח").
- ◀ קל להזדהות עם המסר של הפתגם ולהסכים לתוכנו.

הקרינו לתלמידים חידון דיגיטלי סביב פתגמים שמקורם בבית המדרש, ובהם הפתגמים שבסרטון. (במצגת מעמ' 18 ועד סוף המצגת)

א. מהו הפתגם המתאים לכל ציור?

1.

תשובה: בור סוד שאינו מאבד טיפה

2.

תשובה: סייג לחוכמה – שתיקה

3.

תשובה: איזהו חכם? הלומד מכל אדם.

4.

תשובה: הווי זנב לאריות, ואל תהי ראש לשועלים

5.

זה בסדר, בזמן שדיברת,
נבר סיימנו לסדר ולנקות.

הכיתה נראית זוועה,
חייבים לסדר את
השולחנות ואת הכיסאות,
צריך לטאטא ולשטוף...

תשובה: אמור מעט ועשה הרבה

6.

חבל שלא הקשבת לי לאבא
כשהוא הציע לי להשאיר
קצת חטיפים לטיול.

תשובה: איזהו גיבור? הכובש את יצרו

7.

המבחנים שלכם ממש
דומים, אפילו יש בהם אותן
טעויות. מי העתיק ממי?

מה פתאום?! לא העתקנו.
למדנו יחד למבחן.

בסדר, אני
מאמינה
לכם.

תשובה: הווי דן את כל האדם לכף זכות

ב. מה משמעות הפתגם?

- ◀ "סייג [גדר] לחוכמה – שתיקה"
תשובה: השתיקה היא גדר, מעצור שמונע מאיתנו לומר דברים טיפשיים.
- ◀ "אם אין אני לי – מי לי?"
תשובה: עליו מוטלת האחריות לפעול למען עצמי.
- ◀ "לא הביישן למד"
תשובה: מי שמתבייש אינו לומד.
- ◀ "יגעת [עבדת קשה, התאמצת] ומצאת – תאמין"
תשובה: מי שמשתדל ומתאמץ ישיג את מה שהתאמץ בשבילו.
- ◀ "הווי [תהיה] זנב לאריות, ואל תהי ראש לשועלים"
תשובה: עדיף להיות האחרון שבטובים ולא הראשון שבגרועים.
- ◀ "אל תדין [תשפוט] את חברך עד שתגיע למקומו"
תשובה: אל תשפוט מישהו אחר בלי לנסות להעמיד את עצמך במצבו.

ג. פעילות התאמה

התאימו את הפתגם למשמעותו:

- ◀ השקר אין לו רגליים.
תשובה: לשקרים אין בסיס, ולבסוף הם יתגלו.
- ◀ נכנס יין – יצא סוד.
תשובה: היין מסיר את העבבות של האדם.
- ◀ הווי דן את כל האדם לכף זכות.
תשובה: יש לחפש תמיד את הפירוש החיובי למעשיהם של אחרים.
- ◀ אם לא עבשיו – אימתי?
תשובה: אל תדחו לעתיד דברים שיש לעשות עכשיו.
- ◀ אל תפרוש מן הציבור.
תשובה: מומלץ להיות חלק מהחברה ומהקהילה.
- ◀ אל תהי בז [מזלזל] לכל אדם, שאין לך אדם שאין לו שעה.
תשובה: גם האדם הפשוט ביותר, יש זמן שבו יתגלו כוחו וחיבותו, ולכן אל תבוז לו.

ד. השלמה

השלימו את המילה החסרה בפתגם:

- ◀ מה <ששנוא> עליך לא תעשה לחברך.
- ◀ קנה לך <חבר>.
- ◀ איזהו <חכם>? הלומד מכל אדם.
- ◀ איזהו <גיבור>? הכובש את יצרו.
- ◀ יהי כבוד חברך <חביב> עליך כשלך.
- ◀ אל תרצה [תפייס ותרגיע] את חברך בשעת <כעס>.

סיום

שאלות מסכמות – מחשבה בעקבות הלימוד

- ◀ מיהם "החכמים" שלנו היום? מה המקור שלנו לאמרות, לפתגמים ולהכונה שלנו בחיי היום-יום? (למשל: ההורים, גוגל, מפורסמים ואנשי שם, סופרים, רעיונות ממקור לא ידוע שמופצים ברשתות החברתיות ועוד)
- ◀ איך אנו נוטים להכריע? האם אנו פונים יותר לסמכויות חיצוניות או שאנחנו מעדיפים לסמוך על האינטואיציות שלנו? או שמא גם וגם? פרטו והסבירו.

הצעה לפעילות מסכמת (בכיתה או בבית)

הביאו עוד פתגמים ממקורות היהדות או מהעולם שמהווים לכם השראה. ציינו מה מקור הפתגם אם הוא ידוע, מה משמעותו ובאילו הזדמנויות הוא שימש לכם דוגמה ראויה להתנהגות. אפשר להציע לתלמידים להמציא פתגם משלהם.

הרחבה למורים

עוד מידע על חז"ל אפשר למצוא [בתוכניות תרבות יהודית-ישראלית](#) לכיתות ד-ה, וכן:

באתרים באינטרנט

- ◀ אתר האנציקלופדיה היהודית "דעת" – [מידע על חז"ל](#) ועל [דורות החכמים](#)
- ◀ הספרייה הווירטואלית של מט"ח – [מידע על ספרות חז"ל](#)

בספרים

- ◀ אביגדור שנאן, [מסכת אבות – פירוש ישראלי חדש](#), משכן (ידיעות אחרונות)
- ◀ חננאל מאק, [מדרש האגדה](#), משרד הביטחון, תל אביב 1989

פעילויות לתלמידים

- ◀ [מבוא למסכת אבות](#) פעילות באתר התוכנית של [שלכם](#) של קרן תל"י
- ◀ [פתגמים – עצות טובות לחיים](#) – פעילות באתר התוכנית של [שלכם](#) של קרן תל"י
- ◀ [תרבות הדיבור](#) – פעילות בעקבות משנה מפרקי אבות באתר התוכנית של [שלכם](#) של קרן תל"י
- ◀ פעילויות סביב פתגמים באתר "תרבות יהודית-ישראלית": [אל תהי נוח לכעוס](#), [הווי מקדים בשלום כל אדם](#), [אם אין אני לי, מי לי](#), [לא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה](#)

נספח: רשימת הפתגמים ומקורותיהם

הווי זנב לאריות, ואל תהי ראש לשועלים. (אבות ד, טו)	איזהו גיבור? הכובש את יצרו. איזהו חכם? הלומד מכל אדם. איזהו עשיר? השמח בחלקו. (אבות ד, א)
השקר אין לו רגליים. (אלפא ביתא דרבי עקיבא)	אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו. (אבות ב, ד)
יגעת ומצאת – תאמין. (בבלי, מגילה ו, ע"ב)	אל תהי בז לכל אדם [...] שאין לך אדם שאין לו שעה. (אבות ד, ג)
יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך. (אבות ב, יג)	אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו. (אבות ד, כ)
כל המוסיף גורע. (בבלי, סנהדרין כט, ע"א)	אל תפרוש מן הציבור. (אבות ב, ד)
לא הביישן למד, ולא הקפדן מלמד. (אבות ב, ה)	אל תרצה את חברך בשעת כעסו. (אבות ד, יח)
מה ששנוא עליך לא תעשה לחברך. (על פי בבלי, שבת לא, ע"א)	אם אין אני לי – מי לי? [...] ואם לא עכשיו – אימתי? (אבות א, יג)
נכנס יין – יצא סוד. (בבלי, סנהדרין לח, ע"א)	אמור מעט ועשה הרבה. (אבות א, יד)
סייג לחוכמה – שתיקה. (אבות ג, יג)	במקום שאין אנשים השתדל להיות איש. (אבות ב, ה)
קנה לך חבר. (אבות א, ו)	הווי דן את כל האדם לכף זכות. (אבות א, ו)
תפסת מרובה – לא תפסת. (ספרא, מצורע ז)	